

УДК 37.035.373
DOI: 10.37026/2520-6427-2023-114-2-9-14

Галина БІЛАВИЧ,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-1555-0932
e-mail: ifosuhcvas@gmail.com

Ірина РОЗМАН,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови,
літератури з методиками навчання
Мукачівського державного університету
м. Мукачево, Україна
ORCID: 0000-0002-4951-0074
e-mail: rozmanii@ukr.net

Марія КОПЧУК-КАШЕЦЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0003-1671-3710
e-mail: mariia.kopchuk-kashetska@pnu.edu.ua

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ТА ГРОМАДЯНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ПОЛЬЩІ

Анотація. У статті висвітлено досвід розвитку соціальних і громадянських компетентностей дітей дошкільного віку та учнів початкової школи в освітній теорії та практиці Польщі. Проаналізовано праці польських науковців, в яких актуалізовано проблему громадянсько-патріотичного виховання особистості, в контексті чого в здобувачів освіти формуються громадянські та соціальні компетентності. Патріотичне і громадянське виховання автори розглядають у тісній взаємозалежності, відповідно виховання громадянськості й патріотизму є одним із пріоритетних завдань дошкільної та початкової ланок школи в Польщі.

Розглянуто здобутки польських науковців та педагогів-практиків у розвитку громадянських та соціальних компетентностей здобувачів дошкільної та початкової освіти. Наведено приклад освітнього модуля «Освіта для життя в суспільстві» та показано, як за його допомогою формуються громадянські та соціальні компетентності учнів. Проаналізовано польські програми, покликані формувати здобувачів освіти як патріотів та дієвих

громадян, виражено освітні й виховні завдання, які вони виконують. Проаналізовано освітній проєкт «Регіональна освіта – культурна спадщина в Тичинському районі», проілюстровано зміст, засоби й форми розвитку громадянських і соціальних компетентностей здобувачів початкової освіти.

Висвітлено доробок польських педагогів у позаурочній роботі в закладах освіти Польщі. Схарактеризовано принципи організації «світлиць», «денних кімнат», шкільних дитячих садків, окреслено форми освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку та учнями початкової школи. На прикладі «шкільної світлиці» (шкільного дитячого садка) початкової школи № 4 імені Іоанна Павла II в Ланьцуті виражено, як освітній простір сприяє розвитку громадянських і соціальних компетентностей здобувачів освіти. Зроблено висновок про використання польського досвіду в умовах української освіти.

Ключові слова: громадянські та соціальні компетентності, польський досвід, учні початкової школи, діти дошкільного віку, компаративістика, освіта, виховання.

Halyna BILAVYCH,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Department of Pedagogy of Primary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1555-0932
e-mail: ifosuhcvas@gmail.com*

Iryna ROZMAN,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of
English Language, Literature with Teaching Methods,
Mukachevo State University,
Mukachevo, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4951-0074
e-mail: rozmanii@ukr.net*

Maria KOPCHUK-KASHETSKA,
*Candidate of pedagogical sciences,
Associate Professor of
Department of Pedagogy of Primary Education,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1671-3710
e-mail: mariia.kopchuk-kashetska@pnu.edu.ua*

SOCIAL AND CIVIL COMPETENCES DEVELOPMENT OF CHILDREN IN THE PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE OF POLAND

Abstract. *The article highlights the experience of social and civil competences development of preschool children and primary school students in the pedagogical theory and practice of Poland. The works of Polish scientists were analyzed. In which the problem of civic-patriotic education of the individual is actualized, in the context of which civil and social competences are formed among the education seekers.*

It was concluded that the authors consider patriotic and civic education in close interdependence, and the education of citizenship and patriotism is one of the priority tasks of preschool and primary schools in Poland. The achievements of Polish scientists and practicing teachers in the development of civil and social competences of students of preschool and primary school are considered.

An example of the educational module «Education for life in society» is given and it is shown how the civil and social competences of students are formed with its help. The Polish programs that bring up education seekers as patriots and effective citizens are analyzed. The educational tasks they perform are highlighted. On the example of the implementation of the educational project «Regional education – cultural heritage in the Tychyn district», the content, means and forms of development of civic and social competences of primary education students are illustrated. The achievements of Polish teachers in extra-curricular work in educational institutions of Poland are highlighted.

The principles of organization of «nursery»,

«daycare rooms», school kindergartens, forms of educational work with preschool children and primary school students are characterized. Using the example of the «school nursery» (school kindergarten) of John Paul II primary school №4 in Lancsut. It is emphasized how the educational space contributes to the development of civil and social competences of the students. The conclusion was made about the creative use of Polish experience under the conditions of Ukrainian education.

Key words: *civil and social competences, Polish experience, primary school students, preschool children, comparative studies, education, upbringing.*

Постановка проблеми. Модернізація змісту освіти в Україні відбувається в контексті розмірковування над актуальними дилемами сьогоденного суспільного розвитку: з одного боку, необхідність поліпшення якості освітніх послуг для задоволення запитів здобувачів освіти та ринку праці, європеїзації освіти, а з іншого – збереження національної ідентичності української освіти, надання рівного доступу до освіти, забезпечення міжнаціональної злагоди тощо. Глобальний характер освітніх проблем зумовлює потребу в спільному пошуку ефективних засобів їхнього розв'язання, тому компаративістичні дослідження набувають особливої значущості для розвитку науки та освіти в Україні. У Законі України «Про повну загальну середню освіту», Концепції «Нова українська школа», державних стандартах загальної середньої,

початкової, дошкільної освіти та інших ключових освітніх документах акцентовано увагу на важливості наукового забезпечення модернізаційних процесів в українській освіті з огляду на відповідність сучасним світовим трансформаціям, необхідності прилучення до зарубіжних досягнень у галузі педагогічної науки та освіти. У цьому контексті аналіз досвіду Польщі щодо розвитку соціальних і громадянських компетентностей дітей є важливим джерелом ґрунтового осмислення і творчого використання продуктивних ідей у вітчизняній освітній практиці. Його вивчення становить цінність для України, яка поставила перед собою завдання входження до європейської спільноти, не менш важливим є й те, що географічно, історично, культурно та економічно вона належить до Європи, а отже, підпорядковується загальноєвропейським законам розвитку, що впливають на всі сфери суспільного життя, зокрема й освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Палітра здобутків українських компаративістів, що активно досліджують освіту закордоння, є досить широкою. Різні аспекти розвитку освіти в Польщі досліджували А. Василюк, К. Біницька, М. Гавран, Я. Гречка, Л. Гриневич, С. Громов, С. Деркач, О. Івашко, О. Карпенко, І. Ковчина, О. Овчарук, О. Першукова, Л. Пуховська, М. Поп'юк, Л. Сливка, Є. Співаковська, М. Чепіль, Р. Шиян, О. Янкович та ін. Зокрема, вчені порушують проблеми децентралізації освіти в Польщі, реформування початкової освіти, розвитку дошкільної освіти, здоров'язбережувального виховання учнів, розвитку вищої освіти (університетської, педагогічної, недержавної, технічної тощо), полікультурної освіти, історичні аспекти розвитку освіти в Польщі тощо. Проте проблема розвитку соціальних та громадянських компетентностей дитини в педагогічній теорії і практиці Польщі не знайшла ґрунтового аналізу в працях українських науковців.

Мета статті – висвітлити досвід розвитку соціальних і громадянських компетентностей дітей дошкільного віку та учнів початкової школи в освітній теорії та практиці Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджують польські науковці й педагоги (Rondomańska, 2007; Sawiński, 2007; Belowski, 2018; Bielecka, 2019; Nowicka, 1996), формувати соціальні та громадянські компетентності в дітей, підлітків та юнацтва в інтегрованій Європі сьогодні надзвичайно важливо. Так, Європейський Союз (*дали – ЄС*) постав перед певними викликами: з одного боку, зроблено внесок у створення мультикультурного суспільства, а з іншого – ідентичність окремих людей і цілих народів поволі зникає (Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, 2018), тому «життя в інтегрованій Європі викликає у багатьох людей хвилю страху не лише втрати власної національної ідентичності, а й страху втрати власної малої батьківщини» (Jan Paweł II, 2005). Зважаючи на це, на думку вчених та освітян, так важливо дбати про соціальну солідарність, починаючи із сім'ї, через регіон, державу й, зрештою, Європу. ЄС має підтримувати культурні відмінності на національному та регіональному рівнях, особливо ідентичність

та патріотизм. Необхідно зберігати повагу до власного минулого і традицій, не знищуючи національних культур (Sawiński, 2007), а запобігти «різним патологіям і суспільним змінам» може правильне громадянсько-патріотичне виховання, що передбачає: дієву любов до Польщі, забезпечення того, щоб учні не тільки були добре обізнані з минулим, а й водночас ґрунтовно знали свій регіон і країну; формування зв'язків, прихильності до власної нації; підготовку молоді до служіння власній Батьківщині. Відповідно дітей та юнацтво слід навчати надійної, чесної, динамічної та творчої праці на користь своєї країни, виконання громадянських обов'язків (сплата податків, дотримання законів, повага до демократії, захист Батьківщини в разі небезпеки, підтримання порядку, верховенства права, вірності до національних цінностей тощо) (Rondomańska, 2007; Sawiński, 2007; Belowski, 2018; Bielecka, 2019; Nowicka, 1996). Отже, педагогічна думка Польщі актуалізує проблему громадянсько-патріотичного виховання, в контексті якого в здобувачів освіти повинні формуватися громадянські та соціальні компетентності.

Виховання громадянськості та патріотизму – одне із пріоритетних завдань дошкільної та початкової ланки школи, цьому відводять особливу увагу як теоретики (Rondomańska, 2007; Sawiński, 2007; Belowski, 2018; Bielecka, 2019; Nowicka, 1996), так і практики – автори освітніх програм для початкової школи, які увиразнюють важливість національно-патріотичного виховання для формування громадянських та соціальних компетентностей особистості юного поляка, що полягає насамперед у вихованні дитини як палкого патріота і доброго громадянина Польщі, у введенні особистості у світ гуманістичних цінностей, таких, як добро, правда, краса, гідність і права людини, чутливість до зла та несправедливості, навчання критично мислити, ухвалювати рішення, спілкуватися, ставити запитання, захочувати до співпраці, компромісу тощо, формуванні в дитини розуміння чіткої позиції особистості у власному суспільстві, а також питань, пов'язаних із місцем цього суспільства у світі. Означений продуктивний освітньо-виховний досвід доцільно запозичити і в закладах освіти України: початкова освіта, як і загальна середня та вища, повинні мати виразний національно-патріотичний характер.

Розглянемо більш докладно здобутки польських науковців та педагогів у розвитку громадянських та соціальних компетентностей здобувачів освіти. Так, на кожному етапі навчання в польських початкових школах чітко визначено освітні цілі: наприклад, на першому етапі навчання (у 1–3 класах початкової школи) основною метою є формування в дітей почуття приналежності до шкільної спільноти, місцевого середовища, регіону та держави загалом. Найважливішим завданням школи в цьому сенсі є усвідомлення здобувачами освіти спільнот, таких як: родина, місцеве середовище та Батьківщина Польща, яка є великою цінністю в житті кожної людини, а також обов'язки кожного щодо цих спільнот. Починаючи з II освітнього етапу (IV–VI класи початкової школи) запроваджується патріотично-громадянське виховання, що реалізується як єдине ціле. Наприклад, у процесі реалізації освітнього модуля «Освіта для життя в суспільстві»

формуються громадянські та соціальні компетентності учнів, як-от формування зв'язків із Польщею та громадянської свідомості, розвиток поваги до просоціальних установок і загального блага, формування поваги до Польщі тощо (Belowski, 2018).

Для досягнення означених вище цілей перед закладами освіти поставлено низку завдань: створення ситуацій, що викликають емоційний зв'язок із рідною країною (зустрічі, шкільні свята, поїздки та ін.), ознайомлення учнів із визначними для країни символами, ювілеями, а також законами та установами, які важливі для функціонування польської держави, підготовки учнів до свідомої, активної й відповідальної участі в суспільному житті (Program edukacji patriotycznej; Program edukacji patriotycznej zespołu szkół w Niebocku. 2015–2018; Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczynie na lata 2006–2010). Зміст навчання за цим освітнім модулем включає знання про: державний герб і гімн Польщі, польські патріотичні пісні, літературні твори (картини, фільми) на історико-патріотичну тематику, місця національної пам'яті, профілі видатних поляків (митців, науковців, політиків, військових), індивідуальні та групові зв'язки: життя в групі (зв'язки, цінності, ролі, ухвалення рішень, конфлікти, перемовини), учнівську раду школи, місцевий уряд, особу, суспільство, націю, державу, громадянські права та обов'язки, цінності та норми суспільного життя; категорію загального блага; патріотизм, суспільно-політичну культуру тощо (Program edukacji patriotycznej; Program edukacji patriotycznej zespołu szkół w Niebocku. 2015–2018; Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczynie na lata 2006–2010). Із-поміж інших пропонуються методи активізації учнів: моделювання, обговорення учнівських проєктів, інтерв'ю, мозковий штурм, аналіз державних документів, робота на місці (мандрівки) вікторини, тематичні конкурси, зустрічі з цікавими людьми та ін. У кожній школі чітко прописані виховні й освітні завдання, які потрібно розв'язати в процесі розвитку в дітей громадянських і соціальних компетентностей.

На прикладі досвіду реалізації освітнього проєкту «Регіональна освіта – культурна спадщина в Тичинському районі» (освітня стежка для початкової школи Станіслава Сташица) (Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczynie na lata 2006–2010) проілюструємо, як здійснюється розвиток громадянських і соціальних компетентностей здобувачів початкової освіти. Загальні освітні цілі передбачають: 1. Знайомство із найближчим оточенням та специфікою рідного краю. 2. Розвиток сімейних цінностей, пов'язаних із цінностями культури місцевої громади. 3. Розвиток патріотичних установок, пов'язаних із самобутністю регіональної культури. Далі програма деталізує їх. Так, у вимірі *громадянсько-патріотичних знань* учень повинен: перелічити елементи, характерні для ландшафту в околицях будинку, мікрорайону школи, громади, гміни; пояснити походження назви місцевості; перелічити принципи геральдики стосовно герба міста та гміни; перелічити та схарактеризувати звичаї, традиції та свята власної родини та місцевої громади; представити місцеву символіку, легенди, прислів'я, казки, діалекти, народні пісні, типові музичні інструменти,

народні костюми; описати елементи історії, пов'язані із сімейною традицією, місцем проживання, регіоном; назвати та пояснити, ким вони були і чим прославилися: покровитель міста, школи; перелічити найважливіші архітектурні об'єкти, розташовані в місці проживання, гміни, регіону; пояснити функції історичних будівель у минулому та сьогодні; перелічити приклади традиційних ремесел та народного мистецтва; описати окремі наукові та культурні традиції; описати окремі напрями регіональної співпраці, наприклад, у Польщі чи Європі; скласти перелік та схарактеризувати профілі знаних поляків, які у славили місцевий регіон, країну (Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczynie na lata 2006–2010).

Щодо *громадянсько-патріотичних навичок*, то здобувач освіти повинен: указати на карті своє місто / село, регіон, визначити їхнє розташування в країні; розпізнавати характерні ознаки й властивості природних і культурних об'єктів через безпосереднє спостереження за найближчим оточенням: домом, мікрорайоном школи, регіоном; використовувати набуті терміни та поняття, необхідні для здобуття достовірних знань про власний регіон на рівні, що дає змогу подальше регіональне навчання в школі; визначити важливість досягнень місцевої громади, наприклад, для розвитку міста, регіону, країни загалом; шукати інформацію про рідний край, Польщу в різних джерелах; систематизувати та використовувати природничу, історичну, літературну та статистичну інформацію про найближчі околиці, регіон і його столицю, Польщу загалом; представляти власну точку зору, доречно аргументуючи її в контексті змін і перспектив розвитку свого міста та регіону та ін. (Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczynie na lata 2006–2010).

За таких умов здобувач освіти з точки зору сформованих громадянських і соціальних компетентностей із цікавістю та прихильністю відкриває й пізнає свою сім'ю, своє коріння, щоб вони назавжди залишилися в пам'яті улюбленими; збирає та колекціонує фотографії, цікаві пам'ятні речі, наприклад, сімейні, регіональні; використовує накопичені досягнення цивілізації у вигляді експонатів, творів мистецтва, літератури, архітектурних об'єктів тощо; залюбки бере участь у культурному житті місцевої громади в міру своїх інтересів, естетичної чутливості та художньо-творчих здібностей; свідомо та активно бере участь у житті своєї родини, територіальної громади, у збереженні культурної спадщини Тичинського краю; толерантно ставиться до поглядів інших людей; застосовує принципи особистої культури та правильні стандарти соціального життя у ході співпраці в колективі та групі однолітків та ін. (Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczynie na lata 2006–2010).

Значний досвід розвитку громадянських і соціальних компетентностей дітей дошкільного віку та учнів початкової школи склався в закладах освіти Польщі в позаурочній роботі, де для дітей такого віку влаштовують «світлиці», «денні кімнати / зали», шкільні дитячі садки (ШДС) тощо, так звані позашкільні навчальні заклади, призначені не лише для дошкільників, а й молодших школярів та підлітків, які змушені залишатися в школі тривалий час у зв'язку з працею батьків,

організацією проїзду до школи тощо (Funkcjonowanie świetlic szkolnych). Задля цього в школі облаштовують так звану загальну «денну кімнату» / «світлицю», завданням якої є забезпечення дітей відповідно до потреб та можливостей організованим педагогічним доглядом, опікою, позашкільним вихованням, що спрямоване на розвиток їхніх інтересів, талантів, навичок, комунікацію в групі однолітків тощо. Освітній простір «шкільної світлиці» організовують учителі-вихователі, її діяльність контролює очільник школи, а безпосередньо опікується нею спеціально призначений завідувач «шкільної світлиці».

Зазвичай «світлиця» складається із 4 кімнат: 2 кімнати на першому поверсі та 2 – на другому. Також заняття можуть відбуватися і в інших місцях. Основна мета шкільної «денної кімнати» – створення освітньо-виховного простору, допомога у навчанні, забезпечення умов для відпочинку, розвиток інтересів і талантів, залучення дітей до гри відповідно до принципів спільної співпраці в команді, створення умов для формування поведінки, що сприяє здоров'ю та безпеці, популяризація активних форм проведення вільного часу, розвиток естетичних почуттів (до читання, краси природи, музики тощо), розуміння необхідності дбайливого ставлення до природного середовища, розвиток творчої активності та уяви через різні форми художньої діяльності, формування громадянсько-патріотичних почуттів, організація заходів, які сприяють соціалізації дітей, об'єднують дитячий колектив, створення умов для самостійних занять, залучення до самостійної розумової діяльності, формування почуття відповідальності за чуже та власне майно, виховання почуття турботи про молодших і слабших та поваги до літніх людей, а також людей з особливими потребами, розвиток самостійності та самоврядування, суспільної активності, формування навичок культури побуту, взаємодія з батьками та вчителями та ін.

На прикладі «шкільної світлиці» (шкільного дитячого садка) початкової школи № 4 імені Іоанна Павла II в Ланьцуті (Świetlica szkolna – Szkoła Podstawowa nr 4 w Łańcucie) увиразнимо, як освітньо-виховний простір слугує розвитку громадянських і соціальних компетентностей здобувачів освіти. Загальна кімната (постійне приміщення в школі) оснащена навчальними посібниками, обладнанням і матеріалами для занять рукоділлям, журналами та книгами, дидактичними й настільними іграми, спортивним інвентарем, аудіовізуальним обладнанням тощо для проведення занять та організації вільного часу дитини. Крім загальної кімнати, до послуг дітей інші класи, спортзал, бібліотека.

«Світлиця» реалізує освітньо-виховні завдання відповідно до власного річного плану роботи, складеного завідувачем шкільного дитячого садка на підставі базової навчальної програми дошкільного виховання та навчального плану школи. Зокрема, вихователі працюють відповідно до місячного або тижневого планів роботи. У процесі створення навчальних груп (зазвичай групу створюють на основі одного класу), наскільки це можливо, враховуються вікові особливості учнів. Важливо, що діти, які перебувають у кімнаті відпочинку, зобов'язані дотримуватися правил поведінки (Świetlica szkolna – Szkoła Podstawowa nr 4 w Łańcucie).

Також слід наголосити, що певним чином у дітей стимулюється процес розвитку громадянських та соціальних компетентностей: за участь у конкурсах, добру поведінку, дотримання правил, особисту культуру тощо вони заохочуються через словесну похвалу, похвалу в присутності групи, письмову похвалу батькам та класним керівникам, матеріальну премію, нагородження дипломом. Для дітей, які створюють виховні проблеми, тобто свідомо та навмисно знищують майно денної кімнати, та не реагують на зауваження педагогів, не бажають брати участь у заняттях, заважають їхньому проведенню, некоректно ставляться до своїх однолітків та вчителів, передбачені покарання: усне зауваження, попередження в присутності групи, письмове повідомлення батькам, класному керівникові про погану поведінку, прохання про зниження оцінки за поведінку тощо (Świetlica szkolna – Szkoła Podstawowa nr 4 w Łańcucie).

Отже, розвиток громадянських і соціальних компетентностей у здобувачів освіти є одним із найбільш актуальних завдань педагогічної науки, оскільки ці компетентності визначають успішність дітей у повсякденному житті, стимулюватимуть їхні інтеграційні процеси, активно впливають на життєві події, слугують засвоєнню певних соціальних позицій, допомагають дитині усвідомити себе відкритою до суспільства особистістю, яка володіє навичками соціальної поведінки, готова до сприймання соціальної інформації, сповнена бажанням пізнати довкілля.

Висновки. Стратегії громадянсько-соціальної поведінки, засвоєні в дошкільній та початковій школі, вважаються міцним підґрунтям для розвитку повноцінної особистості. З огляду на це актуальною є цілеспрямована допомога педагогів у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток громадянської та соціальної компетентності дітей дошкільного віку та молодших школярів повинен стати одним із пріоритетних напрямів роботи в закладах освіти. Актуалізований досвід Польщі у сфері розвитку соціальних і громадянських компетентностей здобувачів освіти є важливим джерелом ґрунтовного осмислення та творчого використання продуктивних ідей теоретиків і практиків польської освіти за умов розвитку української освіти. Його вивчення є цінним для України ще й тому, що нашою державою поставлено стратегічне завдання – входження до європейської спільноти. Переконані, що органічне поєднання громадянського та патріотичного виховання, що сьогодні здійснюється в освітньому процесі польськими педагогами, допоможе українським освітянам якнайкраще реалізувати патріотичне виховання на державницьких засадах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду формування громадянських і соціальних компетентностей здобувачів середньої освіти в гімназіях Польщі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Belowski, A. (2018). Po co i jak uczyć patriotyzmu? *Nauczyciel i Szkoła*. Vol. 4 (64). S. 13–20. URL: <https://czasopisma.ignatianum.edu.pl/nis/article/view/996> (дата звернення: 10.03.2023).

Bielecka, G. (2019). Edukacja patriotyczna w

podstawie programowej wychowania przedszkolnego. URL: <https://czasopisma.pwste.edu.pl/article/download> (дата звернення: 10.03.2023).

Nowicka, E. (1996). *Polskość w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*. Warszawa: Oficyna Naukowa. 198 s.

Rondomańska, Z. (2007). Czy lekcje wychowania patriotycznego są potrzebne? *Wychowanie Muzyczne w Szkole*. Vol. 1. S. 5–6.

Sawiński, P. (2007). Po co i jak uczyć patriotyzmu w szkole? *Wszystko dla Szkoły*. Vol. 10. S. 22–29.

Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Tekst mający znaczenie dla EOG) (2018/C189/01). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=en) (дата звернення: 10.03.2023).

Jan Paweł II. (2005). *Pamięć i tożsamość*. Kraków: Znak. 342 s.

Program edukacji patriotycznej. URL: <https://sp1bukowno.edupage.org/text24/> (дата звернення: 10.03.2023).

Program edukacji patriotycznej zespołu szkół w Niebocku. 2015–2018. URL: <http://zsniebocko.pl/podstrony/dokumenty/patriotyczny2015.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczyniena lata 2006–2010. URL: <http://sp-tyczyn.szkoly.itl.pl/pdf/prep.pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

Funkcjonowanie świetlic szkolnych. URL: <https://www.nik.gov.pl/wyniki-kontroli-nik/po...> (дата звернення: 10.03.2023).

Świetlica szkolna – Szkoła Podstawowa nr 4 w Łańcucie. URL: <http://www.sp4lancut.pl/swietlica> (дата звернення: 10.03.2023).

REFERENCES

Belowski, A. (2018). Po co i jak uczyć patriotyzmu? [Why and how to teach patriotism?]. *Nauczyciel i Szkoła*. Vol. 4 (64). S. 13–20. URL: <https://czasopisma.ignatianum.edu.pl/nis/article/view/996> (дата звернення: 10.03.2023). [in Ukrainian].

Bielecka, G. (2019). Edukacja patriotyczna w podstawie programowej wychowania przedszkolnego Patriot-ic education in the core curriculum of preschool education.

URL: <https://czasopisma.pwste.edu.pl/article/download> (дата звернення: 10.03.2023). [in Ukrainian].

Nowicka, E. (1996). *Polskość w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej [Polishness in the awareness of school and student youth]. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*. Warszawa: Oficyna Naukowa. 198 s. [in Polish].

Rondomańska, Z. (2007). Czy lekcje wychowania patriotycznego są potrzebne? [Are patriotic education lessons necessary?]. *Wychowanie Muzyczne w Szkole*. Vol. 1. S. 5–6. [in Polish].

Sawiński, P. (2007). Po co i jak uczyć patriotyzmu w szkole? [Why and how to teach patriotism at school?]. *Wszystko dla Szkoły*. Vol. 10. S. 22–29. [in Polish].

Zalecenie Rady UE z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie [The recommendations of the Council of the 22nd of May 2018 referring to the key competencies in the process of learning all life]. *The Official European Union Journal 2018/C189/01*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=en](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=en) (дата звернення: 10.06.2022). [in Polish].

Jan Paweł II. (2005). *Pamięć i tożsamość [Memory and identity]*. Kraków: Znak. 342 s.

Program edukacji patriotycznej [Patriotic education program]. URL: <https://sp1bukowno.edupage.org/text24/> (дата звернення: 10.03.2023). [in Polish].

Program edukacji patriotycznej zespołu szkół w Niebocku. 2015–2018 [Patriotic education program for the school complex in Niebock. 2015–2018]. URL: <http://zsniebocko.pl/podstrony/dokumenty/patriotyczny2015.pdf> (дата звернення: 10.03.2023). [in Polish].

Program edukacji patriotycznej w szkole podstawowej w Tuczyniena lata 2006–2010 [Patriotic education program in the primary school in Tuczyn, 2006–2010]. URL: <http://sp-tyczyn.szkoly.itl.pl/pdf/prep.pdf> (дата звернення: 10.03.2023). [in Polish].

Funkcjonowanie świetlic szkolnych [Functioning of school day rooms]. URL: <https://www.nik.gov.pl/wyniki-kontroli-nik/po...> (дата звернення: 10.03.2023). [in Polish].

Świetlica szkolna – Szkoła Podstawowa nr 4 w Łańcucie [School common room – Primary School No. 4 in Łańcut]. URL: <http://www.sp4lancut.pl/swietlica> (дата звернення: 10.03.2023). [in Polish].

Дата надходження до редакції: 11.04.2023